

PEREHÁZY KÁROLY

Régi pesti képviselőház

Évekig folyó politikai harc tette lehetővé, hogy Pest legyen az országgyűlés színhelye. Pest sz. kir. város több feliratban kérte a Helytartótanáctól az 1848. IV. tc. alapján, hogy az országgyűlési tanácskozások helye Pest városa legyen. Mindent el is követett annak érdekében, hogy megfelelő helyiséget biztosítson az országgyűlés számára, mely végül is eredményhez vezetett.

Még az 1843. évi pozsonyi országgyűlésen megszavazták a követek, hogy Pesten — mely ekkor már az ország központjává vált — állandó országházat építsenek. Ennek a gondolatnak egyik legharcosabb zászlóvivője Széchenyi István volt. Az országház terveire 1845-ben pályázatot írnak ki. 32 terv be is érkezik, az első díjat Feszl Frigyes románba oltott mór díszítésű romantikus épületének pályázata nyeri, és az állandó országházat az Újvásártérre, a későbbi ideiglenes német színház helyére kívánják felépíteni. Vámos Ferenc szerint a terv Feszl egyik legérettebb alkotása. Az országház felépítése azonban csak terv maradt, és az 1847-i országgyűlés ismét a pozsonyi kaszárnya alakú házban gyűlt össze. 1848-ban Pestre költözik ugyan az országgyűlés, de akkor is csak a városi régi Redoute termeiben ülésezik.

A régi pesti képviselőház történetét kutatva, mindenekelőtt meg kell vizsgálnunk az építést megelőző időszak politikai eseményeit.

Az 1848—49-es szabadságharc bukását hazánkban katonai kormányzat, Haynau rémuralma követi, majd azt hamarosan a polgári-katonai önkényuralom, a „Bach-korszak” váltja fel. E rendszer elnyomó politikájával szemben a magyarság ellenáll. A külpolitikai helyzet és a közhangulat nyomása 1860-ban bukásához vezet.

1860 októberében Ferenc József kibocsátja az ún. „októberi diplomá”-t, mellyel bizonyos belső autonómiát biztosít az egyes tartományoknak. Az októberi diplomával Magyarországon visszaállítja a Kancelláriát és a Helytartótanácsot. A döntő fontosságú jogok, mint pl. adómegszavazás, katonamegajánlás azonban nem az országgyűlés, hanem a felette álló birodalmi tanács hatáskörébe tartozik.

Az októberi diplomával az uralkodó az országgyűlést 1861. április 2-ára Budára hívja egybe.

1861. január 16-án Pest sz. kir. város közgyűlésén Rottenbiller Lipót főpolgármester indítványában felhívja a közgyűlés figyelmét a közelgő országgyűlésre, és egyúttal bizottság kinevezését javasolja, melynek feladata lenne országgyűlési termeknek alkalmas helyiségeket megtekinteni, a szükséges építkezési vagy átalakítási költségekkel kapcsolatos terveket elkészíttetni. Ezen a közgyűlésen felterjesztéssel fordulnak a Helytartótanácsához, hogy az 1848. IV. tc. alapján az országgyűléseket ne Budán, hanem Pesten tartsák meg, ahogy azt a törvény kötelezően előírja.¹

A közgyűlés egyhangúan elfogadja az indítványt, megválasztja a bizottságot, és az 1861. február 1-én megtartott közgyűlésen a bizottság jelentésében a felsőház részére a Nemzeti Múzeum nagytermét, míg képviselőháznak a Nemzeti Lovarda épületét javasolja. Ez utóbbinak országgyűlési célokra történő átengedését a Lovarda elnökének nyilatkozata alapján biztosítva látja. A bizottság országgyűlési helyiség céljára a régi izraelita imaházat, az egyetemi könyvtárt és a régi Graszalkovich-féle magtár épületét is megtekintette, ezeket azonban részint kisebb belső terjedelmüknél fogva, részint pedig hosszabb időt igénylő átalakítás, valamint nagyobb költségek miatt kevésbé alkalmasnak tartja.

Ybl Miklós és Wagner János építészek a Lovarda, ill. a Nemzeti Múzeum nagytermének átalakításához a szükséges terveket és költségvetéseket el is készítik.²

Időközben a Helytartótanács a felterjesztésre az alábbiakat közli: „miután a Lánchíd építésével Buda-Pest egybeforrt és Budán a törvényhozás kellékeinek megfelelő helységgel ellátott országház van, mindaddig, míg a közóhaj nyomán egy új országház iránt gondoskodva lenne, Buda a törvényhozás legillőbb székhelyének tekintendő.”

Rendelkezésre állt Budán az 1785-ben a volt klarissza kolostorból F. A. Hillebrandt által országház céljára átalakított épület (I., Országház u. 28 sz.), melyben 1790—91-ben, 1792-ben és 1807-ben az országgyűléseket tartották. Ebben az épületben az átalakítás kapcsán képezték ki a két emelet belmagasságú alsó- és felsőház termeit, mely gazdag architektúrájú intérieurjével az országgyűlési tanácskozások színhelyének megfelelő volt, sőt a közelgő országgyűlésekre való tekintettel azt rendbe is hozták, és kellően bebútorozták.

A „rebellis” magyarság azonban nem nyugszik bele, hogy az országgyűlés Budán legyen, és 1861. február 1-én a közgyűlés ismét felterjesztéssel él a főkancellárhoz, melyben leszögezi, hogy az 1848. IV. tc. az országgyűlés helyéül Pestet tűzi ki, továbbá Pest anyagi, szellemi élete sokkal előnyösebb, „Budavára, mint katonai hely a törvényhozásnak sem anyagi, sem szellemi céljával semmi összhangban nincs, azon túlmenően az országgyűlési tanácskozási termek biztosításáról is gondoskodott”.³

Pest városának kívánsága nemcsak azért volt indokolt, mert a törvény kifejezetten Pestet jelöli meg az országgyűlés helyéül, hanem azért is, mert ebben az időben Pest városa messze túlszárnyalta Budát.

1780—1847-ig Pest város lakosságának száma 16 700-ról 100 000-re emelkedik, míg ugyanezen időszak alatt Buda lakossága 23 600-ról csak 39 000-re növekszik, és a városképe sem változik. Pest tervszerű városépítésének eredménye azonban a Lipótváros rendezett utcasaival, a Duna partjának palotasora, a József tér és az Újvásártér. Ez utóbbit akkoriban a velencei Szt. Márk térhez hasonlítják. Ez azzal az életbe léptetett városi építési szabályzattal magyarázható, mely az Újvásártér körül csak emeletes házak építését engedte, amikor még a Belvárosban is elenyésző volt az emeletes ház.

Budán a várvédelem érdekeit szem előtt tartva nagyobb szabású városrendezési terv nem is valósulhatott meg, Pestnek azonban ilyesmi nem vált kerékkötőjévé, s a városrendezés érdekei szabadon érvényesülhettek. A nagy iramban megindult városépítési munkák kitűnő építészeket csaltak Pestre. Ezek működési tere elsősorban a régi Szt. István-városra szorítkozott, ahol a jómódú polgárság mellett a nemesség is szívesen építkezett.

Nem utolsósorban említendő Kossuth Lajosnak a Pesti Hírlapban kifejtett hírlapírói tevékenysége, amely a vármegyei politikai központok figyelmét Pestre irányította. Ezzel Pest város politikai központtá vált. A politikai hírlapírás szorosan összekapcsolódott Pest városával.

Pest az 1860-as években tehát messze túlszárnyalta Budát, politikai súlya pedig megköveteli a politika irányítását, ami ebben az időben csak az országgyűlésen keresztül történhetett.

Az „októberi diploma” kiegészítéseként 1861. február 26-án jelenik meg a „februári pátens”, mely — akárcsak az „októberi diploma” — az országgyűlést Budára hívja egybe.

A megyék és városok, de még Buda főváros is Pest városához fordul, tiltakozva a törvényesség megsértéséért, és kéri, gondoskodjon az országgyűlés számára megfelelő helyiségről, az anyagi fedezet tekintetében a rájuk eső részt vállalják.⁴

Pest város közgyűlésének megválasztott bizottsága tovább kutat megfelelő helyiségek után és az 1861. március 15-i közgyűlésen beszámolnak az eredményről: a Nemzeti Múzeum nagytermét és mellékhelyiségeit a képviselők tanácskozási terméül jelöli ki, míg a főrendek számára a Lloyd társulat termeit biztosítják. A közgyűlés utasítja a kiküldött bizottságot a Lloyd társulat helyiségeinek a főrendek tanácskozási számára történő sürgős átalakítására.⁵

Már ez a közgyűlés tervbe veszi egy ideiglenes országház építését, helyéül először a Kálvin téri református templommal szemben álló piacteret jelöli ki, azonban mivel zajos, célszerűtlennek tartják, és ezért a volt egyetemi füvészkertet javasolják. Az országház építését a közgyűlés — az előreláthatóan hatalmas költségek ellenére — elkerülhetetlennek tartja, mert a Nemzeti Múzeum ilyen célra csak ideiglenesnek tekinthető, és huzamosabb időre tanácskozási helyiségül nem alkalmas.

Az országban folynak a képviselőválasztások, a tanácskozási termek mindkét Ház számára Pesten biztosítva vannak, azonban az országgyűlés megtartásának helyéül törvényellenesen Budát jelölték ki.

A megyék sorra tiltakoznak a Budán történő országgyűlési tanácskozások ellen, és az egész ország egyöntetű kívánsága, hogy tartsák Pesten. A Pesti Hírnök 1861. március 3-i száma hírt ad arról, hogy az Üllői úton megnyílik „Az országgyűléshez” elnevezésű vendéglő, majd maró gúnnyal megjegyzi: „Lesz tehát országgyűlés Pesten”.

Az országgyűlés megnyitására összegyűlt képviselők a törvénynek megfelelően követelik: az országgyűlési tanácskozásokat Pest városában tartsák. A képviselők korelnöke, Pálóczy László, az országbíróon keresztül táviratban tolmácsolja a képviselők követelését az udvari kancelláriához. Ötszöri táviratváltás után Ferenc József beleegyezik, hogy a budai királyi palotában történt megnyitás után az országgyűléseket Pesten folytassák.⁶

1861. április 6-án az országgyűlés megnyitása a királyi palotában meg is történik, és még aznap délután a képviselők testülete a Nemzeti Múzeum nagytermében megtartja első ülését.

Már a második ülésén napirendre tűzi egy ideiglenes képviselőház építését, miután a múzeum nagytermének az akusztikája rossz, a nyári időszakban a hőség nagy, télen pedig a fűtés nehézségekkel jár. A képviselőház ezen az ülésen bizottságot küld ki a szükséges tervek és költségvetések elkészíttetésére, melyre az ország ismertebb építészeit szólítják fel. A megbízott építészek saját elképzelésük alapján, pontosabb program nélkül készítik el terveiket, s ezért a tervek széles skálája érkezik be elbírálásra.

Ybl Miklós 3 tervet is benyújt. Fából megépítendő országgház tervét — melynek építési idejét 6 hétben jelöli meg — a bizottság mint tűzveszélyest elveti. Az épület magában foglalt volna egy nagy tanácskozási, valamint két bizottsági termet. Felépítési költsége belső felszereléssel együtt 75 343,31 forint.

Másik tervezete szerint Ybl a Nemzeti Múzeumhoz kapcsolódó épülettel biztosította volna a képviselőház tanácskozó termét, melynek költsége belső felszereléssel 93 000 forintot igényelt, míg a felsőház számára tanácskozóhelyül a Nemzeti Múzeum nagyterme maradt volna. Ybl harmadik terve a Lovardának képviselőház céljára történő átalakítása 32 685 forintos költséggel, a belső felszerelés nélkül.

A bizottság egyiket sem javasolja elfogadásra. Hasonlóképpen elutasítja Metelkának a Lovarda átépítésére, valamint Ganz A. vasgyártulajdonosnak vasból 3 hónap alatt felépítendő képviselőházra vonatkozó tervét, melyben tanácskozótermet, 6 bizottsági termet és mellék-helyiségeket tervezett 58 000 forintos építési költséggel, a belső felszerelések költsége nélkül.

Yblhez hasonlóan Wieser Ferenc építész is tervez a Nemzeti Múzeumhoz toldaléképületet, azonban a bizottság ezt is elutasítja, mert ez esetben a Nemzeti Múzeum mint országos intézet nem működhetne a képviselőház tanácskozásai miatt.

További vitaalapot szolgáltatathatott Kauser Lipót téglából építendő alsóházra, valamint Wieser Ferenc téglából létesítendő alsó- és felsőházra benyújtott terve és költségvetése.

Kauser az alsóház felépítését 10 heti időtartamban jelöli meg, költsége belső felszerelés nélkül 70 458 forint; Wieser Ferenc 12 heti időtartamra vállalja az alsó- és felsőház céljait szolgáló épület felépítését kváderkő burkolattal 130 000 forintos költséggel, mely a belső felszerelés árát ugyancsak nem foglalja magában.

Lónyay Menyhért előterjesztésében Wieser Ferenc tervét tartja kedvezőbbnek és éppen ezért elfogadhatónak, mert mind a képviselőház, mind a felsőház tanácskozó termei külön bejárattal épülnének, tehát mindkét tanácskozó szerv helyiségigénye kielégítést nyerne, míg Kauser Lipót terve alapján csak a képviselőház kapna otthont, és a felsőház a Nemzeti Múzeumban lenne kénytelen elhelyezkedni.⁷

Wieser Ferenc országház épülete a tervezet szerint egyemeletes lenne a/b/c/c/c/d/d/d/c/c/c/b/a homlokzatritmussal. A bejárat a középrizalittal erősen hangsúlyos, ezt még fokozzák az oszlopszéken nyugvó páros oszlopok, melyek a főpárkány felett golyvázódnak. Az íves keretelésű ablakokat páros oszlopok fogják közre. A középrizalítot attika koronázza, melyet a magyar címer ékesít. Az épületet két sarokrizalít fogja közre, melyek az övpárkánynál záródnak.

A terv szerint a középrizalítnál levő fedett bejárón keresztül jut a belépő a hallba, majd lépcsőn tovább haladva hosszú folyosóra ér, melyből balra a képviselőház, jobbra a felsőház tanácskozási helyiségei nyílnak. Egyébként mindkét helyiség külön bejárattal is megközelíthető. A két ház tanácskozási termét elválasztó folyosó az épület hossz tengelyében fekszik, a kereszt tengelyben helyezi el a tervező a tanácskozó helyiségek külön bejáratát, és ez a vonal metszi a két ház elnöki emelvényét.

Wieser az épületet nem a telekvonalra tervezte beépíteni, hanem előkert meghagyásával a telek közepére, ez nagyobb nézőtávolságot biztosított volna az utca felől, az épület architektúrájának térbelisége lényegesen kedvezőbb lett volna, mint Ybl 1865-ben tervezett képviselőház-épületénél. Az országház a régi Fűvészkertben, a mai bölcsészeti kar közertani intézetének helyén került volna felépítésre.

Az ideiglenes képviselőház építésével kapcsolatosan több képviselő javasolta a döntés elhalasztását mindaddig, míg az uralkodótól az „októberi diplomát” és a „februári pátenst” elutasító felíratra a válasz megérkezik, mert amennyiben az uralkodó nem fogadja el azokat, a képviselőházat felosztatják.

A képviselők egy részének álláspontja szerint az országház felépítése halaszthatatlan, mert ha a képviselőházat a felirat elutasítása folytán fel is osztatják, rövid időn belül újból újjászervezik, és csak ürügyül használhatná fel az uralkodó az országgyűlés Budára történő összehívását azzal az indoklással, hogy Pestnek nincs megfelelő helyisége az országgyűlés megtartására.

Deák Ferenc javaslatára végül is nem tárgyalják az uralkodói leirat megérkezéséig az országház építését.⁸

Az osztrák kormány 1861-ben elég erősnek érzi magát a felirat visszautasításához, és 1861. augusztus 21. napján kelt leirattal 5 hónapi működés után Ferenc József az országgyűlést feloszlatja.⁹

Ezzel a ténnyel az ideiglenes képviselőház építése is feleslegessé válik, megtárgyalására és megépítésére egyelőre nem kerülhet sor.

Az osztrák kormány az országgyűlés feloszlatása után kivételes állapotokat vezet be. Gróf Pálffy Móricot, a pozsonyi zsandárezred volt parancsnokát jelöli ki Magyarország helytartójának.

Deák a kormány által bevezetett önkényuralommal szemben a passzivitást ajánlja, — kívárni azt a helyzetet, mikor Ausztria maga lesz hajlandó az engedményekre.

Ferenc József a monarchia egyre súlyosbodó válságának hatására 1865 nyarán Schmerling államminisztert elbocsátja, visszavonja a „februári pátenst”, 1865. július 1-ével megszünteti a katonai provizóriumot,¹⁰ és ezzel a Magyar Királyi Helytartótanács működési körét is visszaállítja, majd 1865. szeptember 20-án ugyanez év december 10-ére az országgyűlést Pestre összehívja.¹¹

Ezzel ismét előtérbe lép az ideiglenes országház építésének szükségessége. A napi- és hetilapok felhívják a figyelmet az országház sürgős felépítésére. A Pesti Napló Ybl 1861-ben készített országház-tervét javasolja kiviteleztetni, de nem jelöli meg, hogy a három közül melyiket.

Néhány nap múlva, 1865. augusztus 9-én már Sennyey főtárnokmester elnöklete alatt folyik a tanácskozás az ideiglenes képviselőház felépítésének ügyében, miután Ferenc József a budai várpalota építési alapjából utalványozta a kiadások fedezését mindaddig, míg az az országos alpból megtérítésre kerül.

A bizottság határozata szerint a Főherceg Sándor utcában (a mai Bródy Sándor utcában), a múzeum parkjával szemben levő 728 □ öl területű telekre, melyen a szekeresz pótlaktanya áll, ideiglenes képviselőházat építenek, míg a felsőház üléseire csekély változtatásokkal alkalmas lesz a múzeum nagyterme.

Ez a telek nagy terjedelménél fogva is alkalmas az ideiglenes képviselőház helyéül. Már a Nemzeti Múzeum építésekor (1838) hozzáfogtak a múzeumi telektömböt környező utcák rendezéséhez és a szűk-séges házak kisajátításához. Ekkor szélesítik ki a mai Puskin utcát, meghosszabbítják a Múzeum utcát.

A képviselőház építésével kapcsolatos tervek és költségvetések elkészítésével Ybl, Diescher, Szkalniczky és Wieser építészeket bízzák meg.¹²

A felszólított építészek által benyújtott terveket 1865. augusztus 30-án a bécsi udvarhoz felterjesztik, és Ferenc József a képviselőház felépítését Ybl terve szerint 150 000 forint erejéig jóváhagyja.¹³

Néhány nap múlva Sennyey főtárnokmester felhívja Pest sz. kir. város főpolgármesterét a laktanya kiürítésére, és egyúttal kéri, hogy nyilatkozzék, milyen feltételek mellett hajlandó a telket az ideiglenes képviselőház céljaira átengedni,¹⁴ Yblt pedig 3% tiszteletdíj mellett művezetéssel megbízza.¹⁵

A pótlaktanyából a katonaság eltávozik, szeptember 11-én megkezdik a laktanya lebontását, és szeptember 12-én kitűzik a képviselőház helyét.¹⁶

Megtörténik az alapkőletétel, de az épület végleges kialakításáról még nincs döntés. A homlokzat formájáról Sennyey főtárnokmester 1865 szeptember közepén ismét tárgyal a bizottsággal, és vita tárgyát képezi a kupolás kialakítás, valamint az épület végleges homlokzati megoldása. A kupola építését végül is elvetik, legcélszerűbbnek tartják, ha az épületet nyerstégla (rohbau) burkolattal fedik be, és a homlokzati ritmus erőteljesebb hangsúlyozása végett a nyílások kereteit kőből készült szegéllyel akarják kivitelezni. Mivel az utca szűk, a kupola tömegének érvényesülését nem tudták biztosítani, de maga a kupola és a homlokzat sem érvényesült volna, mert az előreugró főhomlokzat felső éle a kupola dobját amúgy is elvágta volna.

Az egykorú lapok nagy lelkesedéssel számolnak be az építkezésről. „Több mint 800 munkás dolgozik a laktanya lebontásán és az ideiglenes képviselőház építésén.” Az egykorú lapok bemutatják a homlokzat, valamint a nagyterem rajzát. Nap nap után jelennek meg cikkek az építkezés előrehaladásáról. Örömmel üdvözlik azt a tényt is, hogy az építkezést Diescher József építőmester vezeti, aki már számos köz- és magánépítkezésnél bebizonyította rátermettségét.¹⁷

A napilapok sürgetik a Sándor utca környékének kövezését és csatornázását. Az intézkedés gyors, mert két hét leforgása alatt a Helytartótanács a munkálatok elvégztetését 20 148,50 forint összegben elrendeli.¹⁸

A Hazánk s a Külföld 1865. október 15-i számában beszámol arról, hogy a képviselőház építése nagy iramban halad, és két hét múlva tető alá juthat. A falegyen november 4-én készül el. A napilapok lelkesen írnak arról az ünnepélyről, melyet ezzel kapcsolatosan az épületen dolgozó munkássereg rendezett. „Zászlók lobogtak, tarackok durrogtak, zene hangzott az állványon, poharakat köszöntöttek a Hazáért, Deákért, az építési bizottságért, a tervezőért stb. Nagy közönség állta el az utcát alól, mely éljenekkel kísérte a köszöntéseket.”¹⁹

A megkötött szerződés szerint az épületet 1865. december 9-én teljesen készen kell átadni, ezért az építkezéshez nagy sietséggel építési engedély nélkül fognak.

Pest sz. kir. város tanácsa 1865. október 27-én felhívja Ybl Miklós építészre a Sándor utcában épülő ideiglenes képviselőház építésére vonatkozó terveek bemutatására.²⁰ Ennek Ybl néhány nap múlva eleget is tesz, és ugyanez év november 15-én a városi tanács az engedélyt díjmentesen kiadja.²¹

Az egész országban lázas érdeklődéssel figyelik az építkezés menetét; a főtárnokmester utasítja a városi tanácsot, hogy az ideiglenes országgház közelében építendő házakra építési engedély csak akkor adható ki, ha Ybl ezt stílszerűnek és megfelelőnek találja.²²

E rendelkezés végrehajtásaképpen az újonnan épülő képviselőház közelében csak városképi szempontból megfelelő épület építését engedélyezik, és ennek az intézkedésnek köszönhető az, hogy a későbbi idők folyamán a Nemzeti Múzeum körül az eklektikus paloták és házak egész sora épül.

Az országgyűlés közeli megnyitása a politikai élet fellendülését hozza magával. A képviselők, a felsőház tagjai Pesten is lakást bérelnek, a kereskedelem felélénkül. A legfőbb kormányzati szervek tisztviselőinek lakáshoz juttatása nehézséget okoz, mert a kispolgári házakban kevés bérbe adó helyiség áll rendelkezésre, ennek folytán nagymértékben emelkednek a lakbérek. A mindinkább elhatalmasodó üzérkedés leküzdésére hatósági segítséget kérnek.²³

Pest városa a politikai élet fellendülésével olyan társadalmi réteggel gyarapodik, melynek kulturális igényei messze túlszárnyalják a kispolgári elemekét. Ez később magával hozza a magasabb kulturális igények kielégítését szolgáló épületek építését (Opera), a lakások hiánya pedig — a nagy jövedelem reményében — a vagyonosabb polgárságot és nemességet lakásépítésre ösztönzi.

December 10-én az országgyűlést megnyitják, de a képviselők a tanácskozásokat az épület nyirkossága és a felszerelés hiánya miatt az ideiglenes országházban megtartani nem tudják, ezért helyette a Nemzeti Múzeum nagytermében üléseznek.

A megjelenő lapok időnként hírt adnak, miként áll az épület végleges befejezése. Egyes lapok már tudni vélik azt is, hogy a képviselői padokon kívül Ybl a miniszteri székeket is megrendelte Bécsben.

Mint a Hazánk s a Külföld ekkori száma írja, Ybl Miklós Üllői úton levő lakásának ablakait munkanélküli asztaloslegények beverték, mert a képviselőház asztalos munkáit külföldön rendelte meg. Yblt ezért sokan magyartalannak bélyegzik, holott Ney Béla értékelése szerint a túlzottan rövid határidő és az asztalosok részéről felmerült méltánytalan követelések miatt kénytelen a munka egy részét Bécsben megrendelni.

Yblnek ez a ténykedése arra vall, hogy felfogásának gyökerei mélyen belenyúlhatnak a kapitalista társadalomba, és a szabadverseny előnyeinek kihasználásával a kapitalizmus felfogását képviseli. Yblnek annál is inkább előnyös a bútorokat Bécsben megrendelni, mert az 1851-ben közössé nyilvánított vámterület lehetővé tette az osztrák ipar termékeinek szinte korlátlan versenyét a jóval fejletlenebb magyar iparral szemben.²⁴

1865 decemberében Ferenc József magyarországi látogatása kapcsán megtekinti a befejezés előtt álló képviselőházat, és hogy „kegyességének” jelét adja, Ybl Miklóst a Ferencz József-renddel, két segítő-társát arany érdemkereszttel tünteti ki, míg a munkásokat 1000 forinttal jutalmazza.²⁵

Az év végére elhelyezik a Bécsben készült bútorokat is, és már csak 1—2 hét jó idő szükséges végleges elfoglalásához, írják a pesti napilapok.²⁶

A napilapok örömmel közlik az országház berendezésének befejezését, egyúttal hírt adnak a 205 000 forintos építési és berendezési költségről, siránkozva nagysága miatt.²⁷

A képviselői padokat az akkori angol alsóház mintájára kétoldalt helyezik el, és a bejárattal szemben 10 m széles fölkében állítják fel az elnöki és előadói emelvényt. A nagyterem ekkori berendezéséről az egykorú metszetek adnak tájékoztatást. A Pesti Napló a Lloydra hivatkozva hírt ad a császári páholy elhelyezéséről — s mint írja —, ez a bejárat felett, az elnöki székekkel szemben készül.

A képviselőház végleges elkészültét általában örömmel köszöntik az egykorú lapok. Legtöbb sajtótermék áradozó dicsérettel számol be befejezéséről. Lelkesedéssel adják hírül, milyen időpontban tekinthető meg a képviselőház, és miként biztosíthatók a karzatra érvényes helyjegyek. Megfigyelhető azonban, hogy az öröm és elragadtatás inkább a képviselők testületének szól, kiknek új otthonuk van, mint az épületnek, pedig az országgyűlésnek Pesten történő megtartásáért igen sok közéleti személyiség, politikus, tudós, író, a széles közvélemény, valamint a hírlapok hallatták hangjukat.

A képviselőház építése hazánk egyik leggyorsabb építkezése volt. A munka hatalmas arányú méretét és rendkívüli gyors ütemét igazolja, hogy mintegy 50 000 légrébméter beépítése 100 nap alatt történik, ami napi 500 légrébméteres teljesítményt jelent.

Ez a teljesítmény Ybl érdemeinek elismerése mellett Diescher József építőmester és Zier Keresztély vezető pallér rátermettségét és kitűnő munkaszervezését dicséri.

Ma csaknem 100 esztendő távlatában is, elismeréssel kell adóznunk az építőipari gépeket nélkülöző építkezés gyors ütemének, és habár a nagyszámú munkássereg szorgoskodásának tudható be elsősorban ez a teljesítmény, de a munkáskezek helyes irányítása, a szervezés nem kis feladatot rótt az építkezés technikai vezetőire is.

A képviselőház átvétele 1866. április 11-én történik, és a képviselők első ülésüket 3 nappal később, április 14-én tartják meg benne. Szentiványi Károly, a Ház elnöke rövid beszédben üdvözlí a képviselőket, és azt kívánja, hogy „az amott megkezdett munkálkodás itt célt érjen s az ez ideiglenes Házban hozott törvények a haza állandó boldogságára váljanak”.

Két nappal később több képviselő felszólal a terem rossz akusztikája miatt, s javasolják, hogy vagy menjenek vissza a Múzeumba, vagy alakítsák át a termet, mert különben a tanácskozást lehetetlen figyelemmel kísérni.

A képviselőház az akusztikai hibák kiküszöbölésére választmányt küld ki. A választmány szakértőül Ybl Miklós és Szkalniczky Antal építészeket kéri fel. A képviselők testülete általában a tervezőt okolja az akusztikai hibáért. Ybl ugyan áthárítja a felelősséget arra a bizottságra, mely a terem nagyságát meghatározta. Yblnek mint reálishan gondolkodó építésznek feltétlen figyelembe kellett volna vennie az

oszlopsor mögötti részek kedvezőtlen akusztikai kialakítását, és bár a terem nagyságát az építési bizottság határozta meg, annak belső kialakítása azonban Ybl elgondolása, és ilyen monumentális teremkialakításnál hatalmas arányú bemélyülő karzatok, fülkék akusztikai szempontból nem engedhetők meg. A hang átlagos visszaverőképessége mellett 5000 légméternél nagyobb előadóterem építése hangerősítő nélkül nem kívánatos, ezzel szemben a képviselők tanácskozási termének nagysága ennek kétszerese. Érdekes összehasonlítási alapul szolgál: a leipzig-i Gewandhausban egy hallgatóra 6,5 légméter, a londoni Covent Garden operaházban 5,6 légméter légtér jut, ezzel szemben a régi képviselőházban 10 légméter!

Ybl és Szkalniczky az akusztika némi javítására javasolja az elnöki szék háta mögött levő fülke elfalazását. Ezzel lényegében a szónoki emelvény mögé hangvisszaverő falat javasolnak alkalmazni, mely célszerű ugyan a hangenergia egyenletes elosztásának biztosítására, de ilyen nagy teremben az aránylag gyenge emberi hang csupán hangvisszaverődéssel a kellő hangosságot és hangtisztaságot nem kapja meg.²⁸

Az átalakítás tartamára a képviselőház üléseit ismét a Múzeum dísztermében tartja, és mindjárt az itt tartott első ülésén Deák javaslatára a rossz akusztika és a terem nyirkossága miatt június elejéig elhalasztják a képviselőházban tartandó üléseket, és helyette a Múzeum dísztermében folyik a tanácskozás.²⁹

Csak június 9-én költöznek vissza a „honatyák” az újonnan épített országházba, melynél az Ybl által javasolt munkálatokat ugyan elvégezték, lényegesebb javulás azonban az akusztikánál nem tapasztalható, miért is több képviselő javasolja a padosorok félkörbe helyezését.

Az akusztikai hibákon túlmenően a hírlapírók mostoha elhelyezésüket panaszolják. A Fővárosi Lapok javasolja a külföldi vendégek és a hírlapírók számára kijelölt hely felcserélését, mert a második sorban ülő tudósítók nem látják a karzatról a felszólaló képviselőket.³⁰

Szinte hetenként felvetik az akusztikai hibát, panaszkodnak, hogy a szónokot nem értik. Most már nincs más kiút, mint a terem átépítése, miután a kisebb átalakítások nem bizonyultak célravezetőnek.

1867 júliusában megbízzák Yblt az átalakítási munkák elvégzésével. Ybl a terem keleti oszlopsorát és a mögötte levő karzatot borított gerendafallal teljesen elzárja, a nagytermet patkó alakúra képezi ki, miáltal a helyiség mintegy 1/3 résszel kisebbé válik, az emelet keleti fekvésű karzatát pedig a képviselői padok fölé nyúló bábos korláttal képzett félkörbe futó galériával pótolja. A mély karzat elzárásával, valamint a terem nagyságának csökkentésével az akusztika megjavul. A tudósítók karzatát a földszinten helyezi el, ezzel a hírlapírók panasza is megszűnik. Az átalakítás során a nagyterem keleti oldalán levő ablakokat is elzárja Ybl a borított gerendafallal, és ezért szükségessé válik felülvilágító ablak létesítése. Az építkezés mintegy 4 hónapot vesz igénybe, és a nyári szünetet követően a képviselőház majdnem két hónapig az Akadémia termében tartja üléseit.

Ybl az átalakításra építési engedélyt a városi tanácstól nem kér, ezért 100 forint bírságra büntetik,³¹ melyet fellebbezésére később jogerősen 20 forintra csökkentenek.³²

Az Országgyűlési Naplóból szerzünk tudomást arról, hogy a képviselőház 1867. december 20-án Ybl Miklósnak az 1865 és 1866-os években a képviselőház építése körül kifejtett munkásságáért 4000 forintot utal ki, ezzel is kifejezésre juttatva megelégedését az egyre nagyobb hírnévre szert tevő zseniális mesternek. Nálunk, Magyarországon, csak Yblnek jutott ki a sorstól még életében az a kiváltság, hogy nevével és alkotásaival foglalkozott a széles közvélemény, és a halálát követő néhány éven belül szobrot emelnek számára kollégái, tanítványai és utódai.

A képviselőház helyiségei az idők folyamán kevésnek bizonyulnak, és ezért 1884 nyarán ismét átalakítás folyik. 1884. július 19-én Budapest Főváros Tanácsa építési engedélyt ad a Képviselőház Háznagyi Hivatalának a két főbejárati kapu megszüntetésére és a mögöttük levő terület (bejáró) hivatali helyiség céljára történő kialakítására.³³ A három középső bejárat közül — mely a képviselők bejáratául szolgált — kettőt megszüntetnek, és irodahelyiséget alakítanak ki, lényegében tehát középen egy bejárat marad meg, ez azonban a homlokzat egységét nem változtatja, mert a helyiségek kialakítása az eredeti ajtónyílás és szárnyak meghagyásával történik. Az átalakítást Wechselsmann Ignác építőmester végzi.

1867-ben a kormány kinevezése folytán az épületen belül miniszteri szobák létesítése válik szükségessé, és ezért a könyvtár egy részét a Sándor u. 2. sz. alatt bérelt 5 szobás helyiségben helyezik el, a miniszterelnöki iroda pedig a Várban levő Sándor-palotába költözik.

A képviselőház elnöke 1870 szeptemberében kéri Pest város tanácsától az országház épületébe a vízhálózat bekapcsolásához szükséges engedélyt. A tanácsülés — a felvett jegyzőkönyv tanúsága szerint — a vízvezetékhalózat kiterjesztését új fogyasztókra nem engedélyezi, mert a vízhálózat több vizet nem képes szállítani, azonban az országház érdekében eltérnek a szabálytól, és a közgyűlés hozzájárul a vízvezeték bekapcsolásához, kikötve, hogy „nagy vízmennyiséget igénybevevő, vagy azt pazarló berendezések pedig mint pl. szökőkutak stb. mindaddig ne állíttassanak fel, míg a vízvezeték bővítése meg nem történik”. A városi tanács egyúttal utasítja Lindley Vilmos vezető mérnököt a szükséges intézkedések megtételére.³⁴

Pest városa a képviselőház telkét az országnak — a megkötött szerződés szerint — 10 évre adja bérbe 1 db cs. körmőci aranyért azzal a kikötéssel, ha a 10 év letelik, vagy időközben a telken emelt országház rendeltetési célja megszűnik, a város a felépített ideiglenes országházat egyezségileg vagy bíróilag megállapított becsértékben átvehesse a telken állott, de az országház építése folytán lebontott laktanya értékének, 11 617,50 forintnak a beszámításával. Amennyiben az ország a telket megveszi, a laktanya értékét is köteles megfizetni. A szerződéstervezet

még az építkezés alatt elkészült, aláírására azonban csak közel 7 év múlva, 1872-ben került sor a különféle bizottságok, valamint a képviselőház elnökének módosításai következtében.³⁵

A Sándor utcai képviselőház csak ideiglenes jelleggel épült, és az 1880. évi LVIII. tc. állandó országház építését határozza el. Az építési munkálatokat 1885. október 1-én a régi vízmű szivattyútelepének a helyén, a Duna-parton indítják meg, és 20 éven keresztül folynak az építkezéssel kapcsolatos munkák. A Sándor utcából a képviselőház 35 év után 1901-ben költözik új otthonába, — a Steindl tervezte új Parlamentbe.

Az üresen maradt, most már régi képviselőházban különböző kiállításokat, bazárokat tartanak. 1920 novemberében mozgófényképek bemutatására és vetítőkamra használatára ad Justh Dénesnek engedélyt a VIII. kerület előljárója.³⁶ A tanácskozási terem kereszt tengelyében, a patkó alakban futó bábos korláttal övezett erkélyen helyezik el a vaslemezről készült vetítőkamrát. Ez a csúf „bádogszörny” esztétikailag zavarja az intérieur kedvező hatását, és profanizálja a tanácskozási nagyterem ünnepélyes hangulatát.

Néhány év múlva az épületet a Fővárosi Statisztikai Hivatal foglalja el, s 1942-ig használja. Ekkor a magyar kormány az olaszokkal 1935-ben kötött kulturális egyezmény alapján az 1942. február 3-án kelt ajándékozási szerződéssel az épületet az olasz államnak adományozza.³⁷

A Fővárosi Statisztikai Hivatal a Bocskay utcában kap otthont, és az olasz állam az épületet 500 000 pengős költséggel felújítja. Ekkor szerelik fel a korszerű központi fűtést, a padozati burkolatokat hajópaddló helyett parkettával cserélik fel, az egész épületet újonnan festik és mázolják. A „Régi Ház” helyiségeit az Olasz Kultúrintézet foglalja el, és a honatyák helyett a tanulni vágyó fiatalság rója a folyosókat, a politikai viták hiányában pedig kulturális előadások és nyelvtanfolyamok zaja veri fel a „Régi Ház” csendjét. . .

Bár az épület több mint 3 évtizedig nyújtott otthont a képviselőháznak, azonban az intérieur-kiképzéshez oly szükséges díszítőfestészet és márványburkolat nem kapott helyet egyetlen helyiségben sem. Ennek okát a rendkívül rövid befejezési határidőben, valamint a túlzott takarékoságban kell keresnünk. Az épületet képviselőház céljára ideiglenes jelleggel 10 esztendőre építették, de 35 évig használták. A felújítást követően az egyes reprezentatív helyiségeket (hall, fogadó stb.) márványburkolattal kívánják ékeesebbé tenni, ezért Olaszországból 1 vagon portorói feketemárvány-szállítmány a ferencvárosi pályaudvarra meg is érkezik, felhasználására azonban a háborús események következtében már nem kerül sor, és a márványszállítmányt visszairányítják.

A fehér színezetű hall és a fekete márványlábazat erős kontrasztja igen élénk és tetszetős intérieur-t teremtett volna, mellyel a sós-kúti mészkőből készült oszlopok plasztikája még szabadabban és finomabban érvényesülhetne.

*

Az épület történetének taglalása után térjünk át a homlokzat elemzésére.

Ybl a homlokzat tervezésénél — tekintve a szűk utcát — figyelembe vette a korlátolt nézőtávolságot, és a homlokzatot enyhekiülésű tagozatokkal díszítette. Igaz, hogy ezzel az architektúra térbelisége mondhatni teljesen megszűnt, de ilyen zártosorú beépítésű palotánál az esztétikai megítélést az ortogonális vetület szolgálja. Lényegében tehát a telek helyzete követelte az építész stílusfegyelmét a homlokzat tagozatainál is.

Az épület eredetileg szabadon álló volt, és a ma már beépített oldalhomlokzatok, összhangban a főhomlokzattal architektonikusan ki voltak képezve.

Az épület egyemeletes, $1 + 7 + 1$ axisú koraeklektikus (olasz neoreneszánsz romantikus elemekkel) homlokzattal, (a/bb/ccc/bb/a) homlokzatrítmussal. Az épület héttengelyes középrizalitját alacsonyabban épített oldalszárnyak fogják közre, mely a földszinti részen rusztikázott. A középrizalitet fogas főpárkány zárja le, melyet posztamensekkel megosztott barokk díszű oromfal ékesít. Az ostrom után a megsérült homlokzat helyreállításának tervezése során felmerült az akkori országgyűlések írótagjai szobrának (Jókai Mór, Mikszáth Kálmán, Táncsics Mihály, Madách Imre, Pauler Gyula, Főtvös Károly) elhelyezése az attikát közrezáró oszlopszékeken, mely a homlokzat frappáns lezárását eredményezte volna. Ez a terv azonban a hatalmas költségek miatt hajótörést szenvedett, pedig a jelenlegi kulturális célokat szolgáló intézet és a régi képviselőház írótagjai közötti szellemi kapcsolat igen szép szimbólumát jelentette volna.

A homlokzat ritmusa hibátlan, a 40 méteres hossz méretével egyáltalán nem tűnik elnyújtottnak, miután az egyemeletes kiképzéshez szokatlanul magas, 16 méteres homlokzat háromemeletes házak magasságának felel meg.

Az oldalszárnyaknak a főpárkánynál alacsonyabban futó csonkópárkányuk van. A kétszintes palotahomlokzatot a földszint feletti övpárkány osztja, mely alatt ritmikus elrendezésben, határozott hangsúlyok kiemelésével rusztikázott féloszlopsor következik, felette a posztamenseken álló sima törzsű, reneszánsz motívumokkal díszített lizénasor tagolja a homlokzatot.

A földszinti ablakok a lábazati párkányon ülnek. A nyílások íves, sokszorososan tagolt keresztezésűek oroszlánfejes zárókövel és a kétoldalt levő mezőcskében rozettával. Az emeleti ablakokat posztamenseken álló enyhekiülésű lizénák keretezik, mely felett konzolon nyugszik a szemöldökpárkány.

A középrizalit három földszinti bejárati ajtaja felett, mely a képviselők bejáratául szolgált, előtető készült, mely Stowikowski Ádám litografált rajzán kitűnően látszik. A képviselőház építésének megkezdésekor az egykorú újságokban közölt metszeteken az előtető feltüntetve nincs, feltehető, hogy Ybl azt eredetileg nem is tervezte. Eltávolítására valószínűleg a Wechselmann-féle átalakításkor került sor.

A kapunyílnál a félpillérek előtti talapzatokon még ma is látható nyomai vannak a hajdani szobornak vagy kandellábernek. Az előtető rögzítése öntöttvas konzolokkal történt,³⁸ tehát ennek a talapzatokba rögzítése szükségtelen volt. A bejáratoknál levő talapzatokba valószínűleg ülő oroszlánszobor volt elhelyezve. Ezt azonban sem metszet, sem fénykép mind ez ideig nem bizonyította, levéltári vagy hírlaptári adat sem igazolja létezését.³⁹ A helyszíni szemrevételezés azonban ezt alátámasztja.

A középrizalit 3 középső ablaka felett puttókkal díszített szegmensíves timpanon van, mely alatt a földszinten a 3 kapunyílnál kapott elhelyezést. Ez ugyan csak egy része a homlokzati kompozíciós rendszernek, de ez az erősebben hangsúlyozott motívum felfokozza a szimmetriát, a kompozíció frontálissá válik, és a főbejárat, ha nem is erőteljesen, de kiemelkedik; kár, hogy a keskeny utca miatt ez nem domborodik ki eléggé.

A homlokzat díszítése elárulja, hogy az épület Ybl átmeneti korszakából való, amikor a romantikus irányzattal már felhagy, de az olasz reneszánsz stílushoz még nem ér el, midőn a díszítő elemeket még az egyes stílusokból válogatta, és nem állt még előttünk mint a neoreneszánsz kivételes tehetségű mestere. Ebben az időszakban (1865) Ybl épületein — mint építésztársainak művein is — (Weber Antal, Szkalnitzky Antal, Schikedanz Albert, Diescher József) a stíluspluralizmus jelentkezik. Ez jellemzi a régi képviselőház homlokzatát is. E kor építészeinek (1850—1910-ig) a történelmi formák egész tárháza állott rendelkezésére, és ezekből a formákból a kor felfogásának és szemléletének megfelelően válogatott. Így alakult ki a historizáló eklektika. Eklektikus építészeink művészi problémáitól, alkotó módszereitől a szolgai másolás és vértelen stílusutánzás éppoly távol állott, mint a reneszánsz az antik utánzásától.⁴⁰

A reneszánszban a homlokzatok kiképzése, architektúrája — ellentétben az antik építészettel — az utcakép építészeti megjelenését hivatott szolgálni. A reneszánsz utca a reprezentáció kifejezője, és ez a felfogás uralkodott a XIX. század épületeinek homlokzataiban is. Az építészeti elemek előretörnek, és ahogy a genovai vagy firenzei paloták utcája művészien megmunkált homlokzataival természetes utcakép a maga korában, eklektikus építészetiünk is korának építészeti foglalatja, és utcakép-kialakító fővárosunk fejlődésében. A XIX. század második felének bérházán, avagy középületeinek homlokzatában megtalálható a genovai paloták gondolata. Mint ahogy a XV. század végén Cícero olvasása és a latin könyvek iránti érdeklődés fontosabb volt, mint a liturgikus művek tanulmányozása, és tudományos programmá vált az antik művészeti emlékek kutatása is, ehhez hasonlóan a XIX. században tudományos programmá vált a történelmi stílusok és elsősorban a reneszánsz művészeti emlékeinek tanulmányozása, stílusjegyeinek, formakincseinek felhasználása. És ennek hazánkban legkiemelkedőbb mestere Ybl Miklós volt.

Ybl a régi képviselőház épületének díszítését és különböző korok stílusát nem szertelenül összesíti, hanem azokat harmonikusan olvasztja egybe.

A fői templom romantikus irányzata már kiélte magát, a romantikus művészet felett az idő eljárt, és mint külföldön Gottfried Semper, hazánkban Ybl az olasz reneszánsz kincsestárából meríti építészeti ideálját. Az út hosszú a fői templom romanticizmusától az Operaház neoreneszánsz győzelméig, de épületein fokozatosan észlelhető az olasz mestereket követő irányzat, mely végeredményben az Operaház művészi megformálásában teljeseedik ki.

Ybl kitűnő forma- és arányérzékének tudható be, hogy ebben az átmeneti időszakban is jó architektúrájú épületeket tervez. Ezt bizonyítja a budai Takarékpénztár épülete (1860—1862) vagy a Geistház (1863—64).

A régi képviselőház (1865—66) is ehhez az időszakhoz tartozik. Díszítőelemei a reneszánsz és barokk motívumokat vegyesen követik. Míg az attikafal barokk, az ablakok szemöldökében megjelenő füzérdísz pedig copf, addig a falsarkok rusztikázása és a lizénák reneszánsz elemei is jelzik a neoreneszánsz közeli győzelmét.

Bár barokk elemei is vannak a homlokzatnak, mégis megmutatkozik, hogy Ybl az északolász reneszánsz legnagyobbjainak, Scamozzinak és Palladiónak építészeti stílusát követi.

A képviselőház homlokzatán nincsenek nyugtalan kontúrok. Ybl az olasz mesterek hatása nyomán utánozza ugyan az antik római részformákat (pl. golyvázatos párkány), féltőn vigyáz azonban a részletformák gazdagítására. A dekorativitást nem túlozza el.

A belső téralakításon is erősen érződik a toszkán hatás. Határozott vonalvezetésű kazettás mennyezet zárja le a teret. Nincsenek mennyezetfreskók és többszörös kupolák, melyek felszaggatnák a belső tér zártságát. Különösen érződik ez a hallban és a nagy tanácskozóteremben.

A neoreneszánsz építészet mestereit követve Ybl is nagyon ügyelt, hogy a homlokzaton alkalmazott emberi alakok egymás között helyes méretarányban legyenek. A szemöldökpárkány díszítését szolgáló puttók arányos léptékben vannak az attika közepén elhelyezett és a magyar címert közrefogó női alakokkal.

A régi képviselőház középtengelyre épülő alaprajza majdnem egyezően két egymásnak szimmetrikusan megfelelő épületrészt mutat. A középtengelyben fekszik a képviselők tanácskozási nagyterme, mely az épület központi fekvésű magját képezi.

Yblnek különböző nagyságú, alakú és rendeltetésű helyiséget kellett szerves egységbe foglalnia, nagy tömegek zavartalan közlekedését biztosítania. Átgondoltan oldja meg a képviselők és a közönség bevezetését a különböző előcsarnokokon és lépcsőkön. Határozottan biztosítja a folyosók vezetését, a sokrétű páholyok (főrendek, diplomaták, hírlapírók stb.) kialakítását minden részletével, a könyvtár, a bizottsági

termek, a gyorsírók, a tanácskozási nagyterem, a ruhatár egymásba kapcsolódó vagy szükség szerinti elzáró zavartalan csoportosítását.

Most térjünk át az épület belsejének elemzésére. A főhomlokzattól a belépő a homlokzatra merőleges, téglány alakú előcsarnokba jut, melyből a kapushelyiség nyílik. 10 lépcsőn tovább haladva a hallba kerül, melyet két sorban elhelyezett 8 db sima törzsű, toszkán-fejezetű oszlop háromhajósra alakít át. Ez az oszlopsor szép térhatást nyújt a szemlélőknek, különösen felfokozódik ez a pompás kép a lépcső pihenőjéről szemlélve.

A reprezentatív hall nyit utat jobbra a jegyzők helyiségei felé, hol most a Kultúrintézet titkára tartózkodik, balra pedig a házelnök irodájához, melyet jelenleg a Kultúrintézet igazgatója használ. A hall architektúrája fehér, melyet kazettás mennyezet díszít.

A főbejárattal szembeni ajtón kerül a belépő a képviselők tanácskozására szolgáló nagyterembe, mely felépítésében és térhatásában egyaránt gazdag. (Hossza 29,58 m, szélessége 22,05 m magassága 14,50 méter.) A nagyterem maga felett az első emelet légtérét is elfoglalja és betölti. Az emelet magasságában kétoldalt jellegzetes reneszánsz alakzatú oszloprendes árkádív fut, melyben az oszlopok sima törzsrűek, a toszkán rendhez tartoznak, és részletei reneszánsz formákat viselnek. Az oszlopok posztamensen állanak, közeiben az oszlopszék magasságáig bábos fakoriát szegélyezi a karzatot, az oszlopok plasztikája azonban szabadon érvényesül.

A posztamensek alatt a nagyterem földszintjét lizénák tagolják, melyeken gazdag díszítésű kovácsoltvas gázlámpa-falikarok biztosították a mesterséges megvilágítást.

Ybl a tanácskozó nagytermet magasságban architektonikusan két részre bontja. Alul félpilléres párkányzatos architektúra tagolja a falsíkot, felette oszloprendes ívsor adja a tagozódást. A karzat és a fölépcső intériurjénél a falak függőleges tagolásában alkalmazza a fejezetes lizénákat, és ezzel megteremti az intériur antikizáló hangulatát. Az ívsort és a lizénákat arra merőlegesen ívezetekkel kapcsolja, amivel árkádszerű kiképzést teremt. Az aránylag kisebb méretek ellenére is van e komplexumban nagyvonalúság, amit a mértéktartó formálás is aláhúz, és finoman fokozza az intériur hatását.

A nagyterem hosszúsági—szélességi aránya 1 : 1,4-hez a tér hossz tengelyében, tehát keskenyebbik oldalán belépve, ahol a főbejárat van, a szemben levő fal szélességi irányban kb. 40°-os szög alatt tekinthető át. A térsarkok jól érzékelhetők, az oldalfalak is belejátszanak a képbe, de mégis a szemben levő fal, az elnöki és előadói emelvény uralkodik, tölti be a főtéma szerepét. A főpárkány markánsan jelzi a tér alakját, s a terem bármely pontjából szemlélődve is határozott, biztos térérzetünk keletkezik.

A főpárkány felett a mennyezet sík, gazdag kazettázással, mely egyszerűségében is dekoratív.

A terem elrendezése bazilikális rendszerű, és a természetes megvilágítást a karzat ablakaitól kapja.

Ezt a nagytermet — mint az előbbieken már részletesen tárgyaltuk — 1867-ben átalakítják, mellyel a terem bazilikális megvilágítását is megváltoztatják.

Az emeleten az utca felőli részen helyezik el a bizottságok helyiségeit, a gyorsírótermet, míg az emelet más részén a társalgóterem, valamint a könyvtár foglal helyet.

A házelnök, a miniszterek szobái szerények; mind berendezésükkel, mind pedig intérieur kiképzésükkel messze elmaradnak a homlokzat vagy a nagyterem architektúrájától. Még a gipszstukkóval is fukarkodott a tervező, és a berendezés az egyszerű biedermeier bútorokon kívül szőnyeg és függöny. Sehol egy freskó, legfeljebb az uralkodó vagy valamelyik közéleti személyiség portréja díszíti a szobát.

A képviselőház építésekor és elkészülte idején környéke még kiépítetlen. A Nemzeti Múzeum, a volt Festetich- (1862) és a Károlyi-palota (1863—1865), a Lovarda ugyan már áll, de az a palotasor, mely a Nemzeti Múzeumot körbefogja, még nem épült fel. 1873-ban épül Fechtig báró egykori háromemeletes sarokháza (Bródy S. u. 2.), és ebben az évtizedben épül fel az egykori Almásy, majd Andrássy gróf, ma pedig a Magyar Építőművészek Szövetsége székházának palotája (Puskin u. 42.), az egykori Degenfeld-palota (Bródy S. 14), a Freystädter Jenő „pasa” palotája (Múzeum u. 3), az Ádám-ház (Bródy S. u. 4), a dr. Hasenfeld-majd gróf Zichy János-féle ház (Múzeum u. 7), dr. Bókay János bérháza (Múzeum u. 9), a gróf Károlyi István-féle palotatömb (Múzeum u. 11.), a gróf Zichy János-féle palota (Múzeum u. 15), a Tury Sámuel, majd a gróf Bánffy György-féle palota (Reviczky u. 7). A következő évtizedekben a századfordulóig felépül a Törley-palota (Bródy S. u. 16), a Gschwindt-palota (Bródy S. u. 12), Károlyi Istvánné sz. Csekonic Margit grófnő egykori háza (Múzeum u. 17), a gróf Wenckheim-palota, ma a Fővárosi Szabó Ervin könyvtár (Reviczky u. 1.), Berczik Árpád író háza (Reviczky u. 3), a gróf Wenckheim Frigyes-féle palota (Reviczky u. 4.)⁴¹

Rendezetlen még a Kálvin tér is. Itt állott 1874-ig a rosszhírű „Két pisztoly” vendéglő. Itt volt az 1886-ban megindult lóvonat végállomása, mely a Széna-piacról (Kálvin tér) az Országúton át (ma Múzeum krt.) Újpest felé haladt. A Népszínház környéke, a Blaha Lujza tér még kunyhókkal van beépítve.

1883-ban készül el és állítják fel Ybl--Fessler Danubius-kútját.

1872-ben indult meg a Sugár út (ma Népköztársaság útja) kiépítése. A Fővárosi Közmunkák Tanácsának 1873. évi térképkiadványa kitűnően mutatja fővárosunk régi állapotát és a Tanács által kezdeményezett szabályozásokat. Különösen érdekes a térképen az az igazi értelemben vett úttörés, amelyet az Andrássy út (ma Népköztársaság útja) és a Nagykörút megvalósítása jelentett, amivel lényegében létrehozták a főváros két jellegzetes útvonalatát, ami a kialakulásban levő metropolisznak egyik feltétele volt.⁴²

A régi képviselőház építésekor a lélekszámban jelentősen megnövekedett, ipari kapacitásban gyors fejlődésnek indult Pestet és Budát

műszaki és városképi szempontból elmaradott állapotban találjuk.⁴³ Az utcák, a főútvonalak télen még mindig csaknem járhatatlanok. A Duna-partok bűzösek, a város szemetét itt rakják le. Északon a London szálló az utolsó városias ház Pesten, azontúl már a Váci temető terül el. A jelenlegi Keleti pályaudvar helyén zöldséges kertek vannak. A Boráros téren túl fekvő pusztaságon csak két gőzmalom és néhány ácstelep található. A Nagykörút jelenlegi vonalán túl a Városliget felé a Király utca (ma Majakovszkij út) van kiépítve.⁴⁴

A képviselőház építésekor és az azt követő egy-két évtizedben közvetlen környékén kialakult egy előkelőbb negyed, és ezen a díszesebb, reprezentatívabb negyeden túl a város falusias jellegű.

A második világháborúban Budapest a náci örület áldozatául esik. Legszebb épületeink dőltek romba az eszeveszett hitleri horda pusztítása nyomán. Erős sérülések érik a régi képviselőházat is. 43 aknát és 3 bombát kapott, az épület 3 helyen kigyulladt a foszforos bombáktól. A hall- és a pincefödémét a bomba átszakította, s mérhetetlen pusztulás maradt a nyomában.

A pincében rejtőzött 18 magyar katona védi meg az épületet a láng martalékatól, víz hiányában homokkal oltják a tüzet.

Közvetlenül a felszabadulás után a magyar kormány 25 000 pengőt bocsát az épület állagvédelmi munkáinak sürgős elvégzésére. A tetőzet javítása és az ablakhiányok egy részének pótlása ekkor történik meg.

Ebben az időben szolgál szállásul az épület az itt rekedt 8000 olasz katonának, akik közül sokan sebesülésük folytán ápolásra szorulnak, és körteremnek a sok vihart látott tanácskozási nagytermet rendezik be.

A fasiszták kiűzése után ugyan az életveszélyt elhárító munkát elvégzik, de csak jóval később kerül sor az épület kisebb részének helyreállítására.

1947-ben a tetőzet, a hall, a központi fűtés egy részének megjavítására és a legszükségesebb festési munkák elvégzésére 216 000 forintot fordítanak, de az épület északi része még mindig romos, a tanácskozási nagytermen — mely Táncsics Mihály lába nyomát őrzi — a háború pusztításai még mindig látszanak, a játékos vonalú, hajlékony kovácsoltvasból készült falikarok sérültek, görbültek.

A repeszdarabok mélyen szántották a homlokzat diszkrét tagolását, csorbultak a párkányok, sérült az attika. A részben megmaradt vakolat mállik, alóla kikandikál a régi mázolt homlokzatburkolat.

Az eredeti állapot helyreállítására 1955-ben tervek készülnek.⁴⁵ A hatalmas helyreállítási költség azonban kétségessé teszi a szükséges munkák közeli megkezdését.

Az épület helyreállításával jelentékeny kulturális értéket mentenék meg, de nem közömbös városképi szempontból sem annak állapota, és ha az épület nem is a mi tulajdonunk, annak sorsát féltő figyelemmel kísérjük, mert a műemléki értéken túlmenően a régi képviselőház a Nemzeti Múzeum körül épült koraeklektikus palotasorral szerves építészeti kompozíciót alkot.

J E G Y Z E T E K

¹ Fővárosi Levéltár (a továbbiakban: Főv. Lt.) 2764, 5769, 4793 sz. Kútfő száma: XI. 10/861 1861. jan. 16-i Közgy. jkv. (Pest város levéltára (a továbbiakban: Pest v. lt.) Tanácsi iratok (a továbbiakban: Tan. ir.).

² Főv. Lt. 5884 sz. Közgy. jkv. 1861. febr. 1. Ybl Miklós építész, Wagner János építőmester, Pribek Béla városi főmérnök nyilatkozata szerint a Lovarda átalakítási költsége 32 865 forintra rúg. Kútfő száma: XI. 10/861. (Pest v. lt. Tan. ir.).

³ Főv. Lt. 1861. febr. 1-én tartott közgyűlés határozata. Kútfő száma: XI. 10/861. (Pest v. lt. Tan. ir.).

⁴ Főv. Lt. 2479/861 sz. alatt Buda főváros levele: „Kedves Barátaink és Atyámiai! Mídon mi Buda főváros közönsége az 1848^{ki} szentesített törvények alapján köztörvényhatósággá alakultunk, ezen törvényeinkben szilárd ragaszkodásunkat tűztük ki változhatatlan vezérelvünkül.

Ez elvből kiindulva már 1^{so} közgyűlésünkben a követek választása iránt tett intézkedéseinknél határozatilag kimondtuk, miszerint a törvény világos rendelkezésénél fogva országgyűlés helyéül Pest várossa lévén kitízve habár annak Budán tartása közgyűlésünkre nézve előnyösebb lenne is, hódolva a törvény parancsának követeinket Pestre küldendjük.

Melly határozatunkat a mai nap tartott közgyűlésünkben oda terjesztettük ki, miszerint tisztelt Barátaink és Atyánkfiai azon tetteleg fogantatba vett intézkedését, hogy országgyűlési helységeknek Pesten leendő rendezéséről áldozatkészen gondoskodtak, nemcsak törvényesnek elismerjük és pártoljuk, hanem ezen cél kiviteléhez azáltal akarunk hozzájárulni, hogyha az országgyűlési helységek rendezésére szükséges költségek az országos pénztárból nem fődöztetnének, mi azoknak aránylagos megterítésére magunkat lekötelezzük és egyéb tekintetben is szíves közreműködésünket felajánljuk és biztosítjuk.

Melly ebbeli határozatunk mielőbbi közlését szoros kötelességünknek tartva és a szükséges intézkedések iránti barátságos felszólításunkat elvárva maradunk Tisztelt barátaink és Atyánkfiaink

kelt Budán 1861. évi Bőjtmás hava 11^{én}
tartott közgyűlésünkből

készséges barátjai
Buda főváros közönsége”

(Pest v. lt. Tan. ir.).

⁵ Főv. Lt. 1861. márc. 15-i közgyűlési jkv. (Pest v. lt. Tan. ir.).

⁶ Pesti Hírnök (1861) ápr. 4.

⁷ Országgyűlési Napló (1861) júl. 10-i LVIII. ülés.

⁸ Uo.

⁹ Főv. Lt. 11 536—1861. 1861: Kisasszony hó 21. napján. (Pest v. lt. Tan. ir.).

¹⁰ Hazánk s a Külföld (1865) jún. 18.

¹¹ Uo. szept. 24.

¹² Uo. aug. 13. Sennyey főtárnokmester elnöke alatt bizottmányi ülés. A bizottmányba: „Ürményi József, gróf Szapáry Antal, br. Orczy Béla, Klauzál Gábor, Csengery Antal, Hollán Ernő, több építész és városi hivatalnok volt meghíva”.

¹³ Fővárosi Lapok (1865) szept. 2.

¹⁴ Főv. Lt. Magyarország Királyi Főtárnokmesterétől 4346/eln. sz. intézkedés Pest város főpolgármesteréhez. (Pest v. lt. Tan. ir.).

¹⁵ Ybl E., Ybl Miklós. Bp. 1956, 159.

¹⁶ Főv. L. Pest városi mérnöki hivatal 1865. évi 725 Mh intézkedés. (Pest v. lt. Tan. ir.).

¹⁷ Hazánk s a Külföld (1861) okt. 1.

¹⁸ Pesti Napló (1865) szept. 14.

¹⁹ Pesti Napló (1865) szept. 5.

²⁰ Főv. Lt. Építési Bizottmányi iratok (a továbbiakban: ÉB/ir.) 767 fsz. alatt 26 136/1865 sz. tanácsi végzéssel. (Pest v. lt. Tan. ir.).

²¹ Főv. Lt. ÉB/ir. 838 fsz. alatt 27 905/1865 sz. tanácsi végzéssel. (Pest v. lt. Tan. ir.).

²² Főv. Lt. 723 fsz. alatt 22 218/1865 sz. tanácsi végzés. Sennyey tárnokmester 10/4 4545/eln. sz. utasítása. (Pest v. lt. Tan. ir.).

²³ Pesti Napló (1865) okt. 23.

²⁴ Adatok Magyarország Gazdaságtörténetéből. Bp. 1955.

²⁵ Hazánk s a Külföld (1865) dec. 24. — Főv. Lt. Udvari Kancellár 1865. dec. 17-én 1671. eln. sz. és a tárnokmester 1866. jan. 22-i 7188. eln. sz. irat.

²⁶ Hazánk s a Külföld (1865) dec. 31.

²⁷ Fővárosi Lapok (1866) márc. 30. — Hazánk s a Külföld (1866) ápr. 8.

²⁸ Fővárosi Lapok (1866) ápr. 20.

²⁹ Uo. ápr. 22.

³⁰ Uo. 1866. ápr. 11. 336.

³¹ Főv. Lt. ÉB/ír. 1024/1867 fsz. XI,VI jkv. sz. — 1228 fsz. alatt Ybl utólag kér építési engedélyt. Jkv. sz. LIII. 9. (Pest v. lt. Tan. ir.).

³² Főv. Lt. ÉB/ír. 442/1868 fsz., XX. jkv. sz. 15. A belügyminiszter 1868. ápr. 29-én 2114 sz. leiratával Kovách László Zöldfa u. 26. sz. alatti engedély nélkül létesített emeletoldalék 10 Ft-os bírságával együtt mindkét büntetését összesen 20 forintra mérsékelte. (Bpest v. lt. Tan. ir.).

³³ Bp. Főv. Tanácsának tervtára 31 208/884—III. 1 tervrajz a bejárati részről.

³⁴ Főv. Lt. 31 028/13 (Pest v. lt. Tan. ir.).

³⁵ Főv. Lt. 1519/1872, 4066/1872, 16 777/1872. (Pest v. lt. Tan. ir.).

³⁶ Bp. Főv. Tanácsának tervtára 34 588/1920. 1 db véghatározat.

³⁷ Budapest Székesfőv. törvényhatósági bizottsága az 1935. évi XVIII. tc. alapján a 486 200 pengő értékű telket és az 52 4120 pengőt érő palotát 1941. május 14-én 245/1941 közgyűlési határozattal örökös és ingyenes tulajdonul a Magyarországi Olasz Kultúrintézetnek adta át. Szendy polgármester 225 168) 1941. XI. sz. alatt hagyta jóvá az ajándékozási szerződést 1942. febr. 3-án. (Bp. v. lt. Tan. ir.).

³⁸ Főv. Tört. Múz. Újkori Osztályán levő fénykép 1880 körül.

³⁹ A Kultúrintézet portása közölte, hogy régen kétoldalt ülő oroszlánszobor volt elhelyezve.

⁴⁰ *Gevő L.*, A XIX. század végi későeklektikus építészet jelentősége Budapesten. Műemlékvédelem 3.

⁴¹ *Hatalkay Á.*, A Nemzeti Múzeum körül kialakult palotanegyed története. Műemlékvédelem IV. 3.

⁴² *Siklóssy L.*, Hogyan épült Budapest? Bp. 1931.

⁴³ *Preisich G.*, Budapest városépítésének története Buda visszavételétől a kiegyezésig. Bp. 1960.

⁴⁴ *Pásztor M.*, 150 éves Lipótváros. Bp. 1940, 188.

⁴⁵ E tanulmány szerzője készítette 1955-ben. Előzőleg elkészült az épület teljes felmérése (alaprajzok, metszet, homlokzat). A környezetbe illő stukkóval tagolt mennyezetű nagyteremben helyezné el a tervező az előadótermet, mely egyaránt alkalmas lenne tudományos előadások, hangversenyek, színielőadások megtartására, nagy filmek vetítésére. Gazdag díszítésű oldalfalon lizénákkal tagolt reprezentatív fogadószoba kapcsolódna az előadó teremhez; a lizénák festményeket és tükröket kereteznének. Ezzel a kialakítással a tagozatok a szimmetrikusság ellenére is festői elrendezést adnának.

A helyreállítási tervben gondoskodás történt a társalgók, dohányzók, büfék, színészöltözők kialakításáról is. A szünetben a közönség kényelmes előcsarnokban sétálhat, és a nagytermet körülölelő folyosón az olasz festők mesterműveinek reprodukcióiban gyönyörködhet.

A főlépcső antikizáló lizénáit kovácsoltvas falikarok díszítenék, és a lágy vonalú falikarba az épület nagy tehetségű építésének, Ybl Miklósnak névbetűi kerülnének.

Eltávolításra kerülne a terv szerint a homlokzati tagozatok eredeti jellegét, finomságát, arányait, díszítéseit eltompító több rétegű festés és kőporos fröcskölés.

A tervek szerint a sóskúti mészkőből készült nemes homlokzati elemek mésztej-itattással konzerválásra kerülnek. Ezek a homlokzat színezése során kie-

melkednek, miután a kőreszek és a nem kőből készült építészeti elemek, így a keretek, könyöklők, pillérek, húzott párkányok a homlokzati alapszínnél világosabb tónusú festést kapnak. A homlokzat további díszítésére a nyílászáró szerkezetek külső részeit a homlokzat színénél lényegesen sötétebbre — csokoládébarnára, az öntöttvas rácsokat pedig feketére kívánja tervezője mázoltatni.

Ez a színezés az épület utcai megjelenését a környezetében hangsúlyosabbá tenné, és a színek élénk kontrasztja a homlokzat művészi architektúráját még jobban kiemelné.

K. Ferehászy

L'ANCIEN ÉDIFICE DU PARLEMENT HONGROIS A PEST

Ce fut encore à la diète de 1843, à Pozsony, que l'érection de l'édifice du Parlement au caractère permanent à Pest fut voté par les députés, mais en raison de la période d'absolutisme civil et militaire qui suivit la fin tragique de la guerre d'Indépendance de 1848, ensuite du provisoire, l'exécution de cette loi n'eut lieu qu'en 1865. Cependant le temps et les fonds affectés à l'édification étant limités, un édifice de caractère provisoire pour une durée de 10 ans fut érigé sur le terrain d'une caserne dans la rue Sándor.

Les architectes Ybl, Diescher, Szkalniczky et Wieser reçurent charge à établir les plans et le devis estimatif de la construction du Parlement. Le plan de l'architecte Ybl fut accepté par le souverain jusqu'à concurrence de la somme de 150 000 florins, somme qui se chiffrait finalement à 250 000 florins y compris les dépenses des objets d'ameublement.

Les travaux de démolition de la caserne commencèrent le 11 septembre 1865 et le lendemain le site du bâtiment fut planté, la durée des travaux de construction ayant été projetée à 3 mois. La presse contemporaine publia chaque jour des informations sur l'état et l'avancement des travaux, auxquels 800 ouvriers étaient embauchés. La session du parlement fut déclarée ouverte le 10 décembre 1865 dans l'édifice nouveau, mais en raison de l'humidité des locaux et du manque de l'ameublement, les délibérations se déroulèrent dans les locaux du Musée National. En raison de défauts acoustiques, des travaux de reconstruction furent entrepris en 1867, au cours desquels la rangée de colonnes côté est et la galerie furent scellées d'un revêtement de poutres en donnant ainsi à la salle de conférence quadrilatère la forme d'un fer de cheval.

L'édifice permanent, dont l'utilisation fut projetée pour la durée de 10 ans seulement, était employée jusqu'à 1901, pendant 35 ans. L'assemblée nationale transféra son siège en 1901 dans l'édifice nouveau construit d'après les plans de Steindl. Après cette date, les locaux de l'ancien Parlement furent affectés à divers usages, des expositions et des bazars y ont été tenus, plus tard le Bureau de Statistique y était installé provisoirement; en 1942, le gouvernement hongrois transmit le droit de propriété de l'édifice à l'État italien en vertu des dispositions de la convention culturelle conclue en 1935 entre les deux pays. L'édifice a été reconstruit et modernisé par l'État italien pour l'usage d'un institut culturel.

Au cours de la deuxième guerre mondiale, le bâtiment a pris feu trois fois et les plafonds ont été percés à plusieurs endroits par des bombes.

Les plans de la restauration à l'état d'origine du palais ont été dressés par l'auteur de la présente étude. Selon ces plans, l'édifice aurait été reconstruit comme palais de culture répondant aux exigences modernes.

L'ancien palais du Parlement hongrois date de la période de transition de l'oeuvre de l'architecte Ybl. Bien que la façade porte des marques stylistiques de l'époque baroque, il reste évident que l'architecte hongrois suivit le style architectural des deux plus remarquables représentants de la renaissance de l'Italie septentrionale, Scamozzi et Palladio. Le plus remarquable maître du style éclecti-

que était M. Ybl. Comme à l'étranger Gottfried Semper, ce fut Ybl en Hongrie qui puisa ses idéaux architecturaux du trésor de la renaissance italienne. Bien que l'édifice ne soit pas la meilleure oeuvre de l'architecte Ybl, il reste néanmoins l'une des plus importantes. Cette importance lui revient du fait que, d'une part, le transfert du siège de l'Assemblée à Pest était l'expression de la volonté de toute la nation et, que, d'autre part, l'édifice forme un tout organique avec la succession de palais bâtis autour du Musée National dans le style des commencements de la période éclectique.

GADANECZ BÉLA

Adalékok a budapesti villamosvasutak 1906. évi sztrájkjának történetéhez

A fővárosi villamosvasutak végállomásán 1906. október 25-én délelőtt tíz órakor a bizalmi férfiak az alábbi kiáltványt osztották szét:

„Villamosok! Testvérek! Kartársak!

Elnyomóink évtizedes könyörtelenségét, lelketlenségét tovább nem tűrhetjük. Nyomorúságunkon, rabszolgasorsunkon segíteni nem akarnak.

Az éhenhalásba kényszerítenek bennünket és családjainkat. Azt akarják, hogy a nehéz, embertelen munka súlya alatt összeroskadjunk. Kijelentették, hogy csak azért sem adnak. Gróf Batthyány Tivadar elnökünk sürgönyére nem is válaszoltak.

Választanunk kellett. Vagy mint rabszolgák éhen veszünk, vagy felvesszük a harcot.

A harcot választottuk. Ma, csütörtökön, féltizenkettőkor sztrájkba lépünk. Minden kocsipontban féltizenkettőkor álljon meg, s vonuljunk ki mindnyájan a Zöld-vadász vendéglőbe (Hermina út 47. sz.). Künn vár az Elnökünk is!

Győzelmünk biztos!

Bízzunk erőnkben, összetartásunkban, Szövetségünkben és Elnökünkben. Összes magyarországi vasutas társaink, külföldi szak-társaink és az egész szervezett szakmunkásság erkölcsileg és anyagilag támogasson bennünket.

A szabályozót és pénzt mindenki vigye magával és azt pontosan be fogjuk az Igazgatóságoknak szolgáltatni!

Gyáva, aki kartársait cserbenhagyja! Úgy segéljen Isten benneteket, mint ahogyan saját ügyeteket, mindnyájunk ügyét segítitek.

A szervező-bizottság”.¹

A sztrájkra szólító felhívás gyorsan terjedt a villamosvasutak körében. Néhány perccel tizenegy óra után az Erzsébet (ma Lenin) körút és a Kerepesi (ma Rákóczi) út kereszteződésénél — a jelenlegi Nemzeti Színháznál — megállt az első villamoskocsi. Röviddel ezután megbénult a villamosvasút forgalma a főváros belterületén, csak a külterkeken közlekedő kocsik igyekeztek megközelíteni a kijelölt sztrájk-